SOCIALNO DELO MED PRAGMATIZMOM IN TEORETIČNIM EKLEKTICIZMOM

Milosav Milosavljević

Socialno delo, ki se je rodilo iz praktične potrebe po ukvarjanju s socialnimi problemi, pretežno v institucionalnih okvirih državnih uradov, se je razvijalo ob istočasnih, včasih nasprotujočih si vplivih zahtev stvarne prakse, tujih izkušenj in vplivov razvitejših dejavnosti. Druga izhodiščna hipoteza je, da je pod vplivom temeljnih funkcionalnih koncepcij socialnega razvoja, ki so prevladovale v času nastanka socialnega dela kot družbene in poklicne dejavnosti, tudi samo socialno delo slonelo na funkcionalnih teoretičnih in metodoloških temeljih.

Čeprav je imela marksistična znanost konkretna in opredeljena stališča o protislovjih socializma kot prehodne faze, je pri oblikovanju družbenih odnosov prevladovala predstava o "zdravi" ali boljši, nedvomno napredni in humani družbi, v kateri so socialni problemi pojmovani kot ostanki razredne družbe. V takšnih razmerah se socialno delo ni moglo izogniti usmeritvi k deviacijam, "bolnemu", "nenormalnemu". Takšna dominantna usmerjenost socialnega dela je vplivala na njegovo vlogo, vsebino, metode in, kot rezultat vsega tega, na njegov celotni razvoj in dosežke.

Ali je "pomagajoče" socialno delo lahko del družbenih sprememb in socialne revolucije?

O naravi socialnega dela lahko, poleg drugega, sodimo tudi glede na njegove cilje in namen. V prevladujočem funkcionalističnem in pozitivističnem konceptu socialnega dela je najbolj tipična njegova lastnost "pomagajoče" dejavnosti. Ne glede na to, ali je profesionalizirano ali ne, institucionalizirano ali prostovoljno, je cilj socialnega dela kot "pomagajoče" dejavnosti predvsem pomoč posameznikom in družinam pri premagovanju posebih težav ali problemov, s katerimi se srečujejo v vsakodnevnem življenju. Še več, nekateri znani avtorji trdijo, da je ravno pomoč specifičnost socialnega dela. V našem socialnem delu se to stališče najbolj izraža v enem od prevladujočih aksioloških načel socialnega dela: "pomoč za samopomoč".

Ko se ukvarja z marginalnimi skupinami, se socialno delo oddaljuje od potreb in vrednot delavskega razreda

Načelo univerzalnosti socialnega dela, tako glede predmeta, ciljev, vsebine, "uporabnikov" kakor tudi glede metod, postopkov in sredstev, bi moralo biti eno od ključnih moralnih načel socialnega dela. Univerzalnost v razmerju do predmeta pomeni predvsem to, da mora socialno delo vedno in povsod upoštevati celoto in raznolikost človeških potreb, celoto izražanja, vzrokov in posledic določenih družbenih protislovij, stanj in problemov.

Univerzalnost predmeta tudi pomeni, da se kot področje dejavnosti pojavljajo družba in družbeni odnosi, institucije in strukture, pa tudi deli družbe, družbene skupine, družine in posamezniki. V tem smislu razumemo univerzalnost socialnega dela kot nujnost, da se ukvarja s potrebami, problemi in varnostjo vseh članov kake družbe, ne le selektivno "izbranih" posameznikov ali v najboljšem primeru družin ali skupin, ki jih v skladu z določenimi kriteriji določa nekdo drugi - nosilci družbene moči.

Celo površna analiza predmetno-vsebinske usmerjenosti socialnega dela kaže, da se socialno delo pri nas najmanj ukvarja z družbenimi procesi, odnosi in problemi, da je selektivno glede na prebivalstvo oz. glede na to, katere potrebe in probleme obravnava, in da je v bistvu nominalistično usmerjeno, kar pomeni, da se kot prevladujoči predmet njegove dejavnosti pojavljajo selektivno izbrani posamezniki, ki najpogosteje pripadajo marginalnim družbenim skupinam. Predmetna selektivna, ne pa univerzalna usmerjenost socialnega dela na marginalne skupine ne vpliva le na marginalizacijo samega poklica, temveč tudi na zanj bistveno aksiološko določenost v smislu "nadzora", "disciplinirania" in "resocializacije" tistih, ki so na obrobju družbenih odnosov, vrednot, "normalnega" in "sprejemljivega" vedenja ipd.

Glede na povedano se postavlja vprašanje, ali ima poglavitni aksiološki, vsebinski in metodološki cilj socialnega dela v razmerju do prilagajanja posameznikov družbenim normam in sprejemljivim oblikam vedenja enak vpliv kakor nepripravljenost socialnih delavcev, da se prilagodijo, in celo več, da sodelujejo pri uresničevanju in pobudah za socialno spremembo. To je temeljno vprašanje marksistično zasnovanega socialnega dela, ki je akcijsko usmerjeno in naravnano. S tem je povezano tudi vprašanje, ali so socialni delavci usposobljeni in pripravljeni za obravnavanje družbenih protislovij in pojavov v razmerah družbene krize. Z drugimi besedami, na

kakšen način lahko sodelujejo pri socialni spremembi, ki je pogoj za rešitev družbene krize, v kateri je ekonomska zelo izražena?

Tudi pomanjkanje poklicne domiselnosti in radovednosti pri številnih socialnih delavcih vpliva na predmetno-vsebinsko in metodološko usmerjenost socialnega dela.

Če sklenemo, na marksističnih temeljih zgrajeno socialno delo mora služiti vsem ljudem, sodelovati pri spreminjanju družbenih okoliščin in razmer ter na specifičen način sodelovati pri socialni revoluciji. Z drugimi besedami to pomeni, da se morajo socialni delavci bolj in pogosteje boriti za vlogo načrtovalcev, organizatorjev, pobudnikov, inovatorjev, pomočnikov in nosilcev socialnih sprememb, namesto da pristajajo na vlogo popravljalcev.

Jugoslovansko socialno delo, ki si prizadeva, da bi temeljilo na filozofskih in znanstvenih osnovah marksizma, pogosto pozablja pomembno praktično značilnost, celo tisto, ki je posebnega humanističnega in profesionalnega pomena: v spreminjanje sveta in vsega obstoječega, vključno s človekom kot subjektom in predmetom prakse. S svojim predmetom, vsebino, pa tudi s sredstvi in metodami se socialno delo najmanj ukvarja in veliko vprašanje je, koliko poskuša spreminjati človeka in koliko je pri tem uspešno.

Socialno delo kot mlada družbena dejavnost, brez daljše tradicije v smislu institucionaliziranega in profesionaliziranega socialnega dela, se je razvijalo pod vplivom različnih znanstvenih področij in disciplin. Neizogibno je, da imajo znanstvene, učne in praktične discipline svoje vzore, da uporabljajo spoznanja, zakonitosti in metode že razvitih. Vendar pa, kakor je to nujno in neizogibno na začetku razvoja in oblikovanja dejavnosti ali znanstvene discipline, vodi kasnejša pretirana in prevladujoča uporaba "tujih" izkušenj k raznim "izmom": sociologizmu, psihologizmu, formalizmu in normativizmu ipd.

S temi ilustracijami ne nameravamo zmanjšati pomena prispevka sorodnih področij in znanstvenih disciplin in še manj tistih pripadnikov omenjenih poklicev, ki so sodelovali pri konstituiranju in razvoju socialnega dela. Želimo le preprosto pokazati, da načelo integrativnosti in interdisciplinarnosti vodi v eklekticizem različnih teoretskih razumevanj, in to nekritično sposojenih z drugih področij znanosti ali dejavnosti, pogosto prav v neverjetnih zvezah. Tako je videti, kakor da je edina posebnost socialnega dela njegov predmet. Glede na to, da se pomen "socialnega" različno razume in opredeljuje, se postavlja vprašanje, kaj je s to posebnostjo

socialnega dela.

Drugače rečeno, kritična analiza teoretičnih, filozofskih in metodoloških temeljev zahteva, da socialno delo odvrže ponošeno ogrinjalo pogosto že preseženih izkušenj svojih "sester" po dejavnosti in vsebinah in razvije lastne prijeme, metode in vsebine, ob tem pa ne sme zavračati, temveč mora vključevati spoznanja in metodološki arzenal sodobnih družbenih in humanističnih ved. Različni "izmi" enostavno predimenzionirajo nekatere vidike ali pa preveč poudarjajo možnosti nekaterih metod, s čimer odstopajo od načela celovitosti in integralnosti.

Redukcionistično razumevanje determinizma socialnih pojavov vpliva na uresničevanje temeljnega načela socialnega dela: preprečevanje pred varstvom.

Poenostavljena razumevanja determinizma pojavov, s katerimi se sooča socialno delo, vodijo v redukcionizem določenih prijemov pri obravnavi teh pojavov. Tipičen tak primer je gledanje na preventivo kot preprečevanje vzrokov določenih pojavov. Pustimo ob strani dejstvo, da je determinizem pojav, vezan na človeka zaradi medsebojnih vplivov različnih vzrokov in pogojev, vključno s takšnimi, ki so iracionalni, nespoznavni in neujemljivi. Preventiva mora izhajati predvsem iz možnosti človekove zavestne intervencije v družbene procese in odnose ter v lastno bit. Vsak prijem v socialnem delu, ki ni dinamičen, kakor tudi vsak evolucijski, da ne govorimo o tistih, ki so v bistvu fatalistični, onemogoča preventivo celo takrat, kadar dopušča možnost delnega "reformističnega" posega v družbene odnose in procese.

Druga pomembna omejitev pri uporabi preventivnih prijemov je povezana s statističnim pojmovanjem vzročnosti socialnih pojavov in problemov. Socialno delo, vendar ne samo le-to, praviloma obravnava družbene pojave statično in v povprečju. Največji del energije socialnih in drugih strokovnih delavcev se običajno porabi za ugotavljanje "stanja". Tudi kadar poskuša spoznati kako kontinuiteto, se socialno delo običajno usmeri nazaj v preteklost. Čeprav drži, da brez spoznavanja preteklosti ne moremo vstopati v bodočnost, je brez projekcij bodočnosti preteklost lahko v napoto.

Pri razumevanju vzrokov in še bolj pri možnostih intervencij v socialno "tkivo" opažamo določen fatalizem, kar vpliva na globalne pristope h konkretnim problemom. Glede na to, da socialni delavci pogosto niso sposobni ali pripravljeni vplivati na spreminjanje družbenih odnosov, procesov in situacij, postaja to zanemarjeno področje njihovih aktivnosti. To

imenujemo fatalizem, ker nemoč ali nesposobnost za posege v družbeno situacijo, posebno poudarjena s stališči o "nezgodnih" razmerah, pomanjkanju pogojev ali razumevanja, vpliva na predmetno usmerjenost socialnega dela. Ker še vedno obstajajo možnosti intervencij na lokalni, skupinski ali individualni ravni, se kot predmet socialnega dela pojavljajo predvsem posamezniki. "Socialni fatalizem" je posebno poudarjen v kriznih razmerah in v nerazvitih okoljih, v katerih se hude in neugodne stvarne razmere prepletajo z nerazumevanjem in nespreminjanjem socialnih delavcev. Če temu dodamo še teoretsko-metodološko neopremljenost socialnih delavcev za delovanje v težjih, kriznih, spremenljivih in zapletenih družbenih razmerah, je posledica tega usmeritev v papirje ali samo k posameznikom in v najboljšem primeru k družini in drugim primarnim ali sorodnim skupinam.

Nerazvitost metod predvidevanja, ne le v socialnem delu, temveč v družboslovnih znanostih nasploh, vsekakor zmanjšuje možnosti preventive, vendar služi tudi kot izgovor za zanemarjanje preventivnih dejavnosti na tistih področjih in v zvezi s tistimi pojavi, pri katerih opažamo nekatere zakonitosti ali pravilnosti pojavljanja. Vsekakor se je "lažje" ukvarjati z določenim in znanim, kar pa kaj hitro privede do rutine, rutina pa neizbežno do poenostavljanja, redukcionizma v vseh ozirih in do birokratizma.

Prevedla Vida Miloševič

Dr. Milosav Milosavljević je profesor in direktor Višje šole za socialne delavce v Beogradu.